

POETISK HAGEVANDRING PÅ BJERKEBÆK 2022

- Manus for poetisk hagevandring.
- Ta med hefte med blomster og oversikt over bedene.
- Her er ganske mange sitater inkludert, hver omviser bør gjøre et utvalg.
- Omvisningen bør vare i ca. 30 min.

Bak Røssum

Velkommen til Bjerkebæk og til en poetisk hagevandring. Mitt navn er ...

Sigrid Undset kjøpte Bjerkebæk i 1921. Hun var meget hageinteressert og ville straks lage seg hage. Dette var litt av en oppgave; det ble kjørt vekk 1500 lass stein før det var klart til å anlegge en hage her. I 1925 var hagen ferdig slik hun ønsket å ha den. Det ble hele tiden tilført nye vekster – løkblomster og roser, men mange av dem røk ut øyeblikkelig fordi de ikke tålte innlandsklimaet. Men hagen ble etter hvert svært flott, og på trettitallet var den på høyden av sin prakt.

Under de fem krigsårene bodde Sigrid Undset i USA. Da hun kom tilbake møtte hun en vanskjøttet og redusert hage som hun gikk i gang med å sette i stand igjen. Men det var ikke med den samme gløden som før, og hagen oppnådde aldri den prakt den hadde hatt før krigen. I 1949 døde Sigrid Undset, og hagen ble i realiteten overlatt til seg selv.

Hagen ble stående slik helt til 1998 med kun sporadiske forsøk på å gjøre noe. Da overtok Maihaugen, og det ble satt i gang et prosjekt for å restaurere hagen. Det ble gjort registreringer for å finne ut om noen av de gamle plantene var å finne i hagen og det ble laget en hageplan. Det var landskapsarkitekt Marit Brandtsegg som laget denne. Hun fikk stipend for å gå gjennom litteratur og korrespondanse for å finne ut hva Sigrid Undset skrev om blomster og hage, og dette ble brukt som grunnlag for hageplanen.

En egen gartner ble ansatt i 2001, og siden har det ved hjelp av hageplanen blitt avdekket detaljer i hagen, ting som var forsvunnet etter 50 år med vanstell.

Ved det store blomsterbedet

Fra «Elleve år» (Samlede 1996, s. 268):

I begynnelsen

Det første Ingvild husket var at hun hadde nettopp krabbet fra gressplenen bort til en stripe bar jord som var foran en mur av grønne busker.

Mulden er brun og løs og solvarm, deilig å fylle hendene med. Barnet siler den gjennom fingrene sine ned på sine bare legger og hvite halvstrømper, så de blir grå. Hun øser og øser, yr av henrykkelse og har travelt, for hun vet at når de kommer, tar de henne op, børster av henne jorden og bærer henne bort.

Sommetider beveger gresset sig bortover hele plenen og glinser, og da puster det lunkent på henne, og også hennes hår rører sig. Det rører sig over hodet hennes, - en lang gren som spriker skrått op mot den blå luften nikker, og ut fra grenen spriker grener som er hvitaktige på undersiden.

Den stille, stekende sommervarmen og de lune vindblåff gjør likesom det lille barnet likt med alt annet som lever i haven. Barnet sanser det med enslags orgiastisk fryd; det skubber sig grop, som en høne når den bader i jorden, og roter omkring sig med hendene – lykkelig i bevisstheten om at dette må det ikke gjøre.

...

Vis da dette er noget som hun virkelig husket? Det spurte hun sig selv om senere, da hun blev voksen.

I sin selvbiografi «Elleve år» forteller Sigrid Undset om sine første opplevelser av naturen og om sine første spede forsøk på hageanlegg. Hun hadde tidlig stor kunnskap om trær og planter, og en sterk opplevelse av naturen.

Jeg skal lese videre. Familien har flyttet til Lydersagen, der bor også familien Wilster.

Av ham (herr Wilster) lærte Ingvild navnet på alle rosene. Ulrich Brunner var mørkt rød sånn at skyggene i blomsten blev næsten sorte, og den hadde den sterkeste og søtteste duft av alle roser, og herr Wilster var allermest glad i den – Ingvild trodde at det var fordi den lignet fru Wilster. Der var Captain Christy med kjempestore overfylte, konkylierosa blomsterhoder, og Souvenir de Malmaison, lettere og finere lyserød med mer duft. Louise Odier var Ingvild mest glad i av alle rosene – busken blev alltid så stor og frodig, og der kom sånn masse roser på den, hver blomst nokså liten og regelmessig og kraftig lyserød, den var likesom sundhetens roser som folk snakket om. Den klekke grønaktig lysegule Augusta Victoria måtte stå inne i en blomsterpotte; det var fru Wilsters yndlingsrose – kanskje fordi den var oppkalt etter den tyske keiserinne, tenkte Ingvild, for fru Wilster var jo tysk. Og der var mange, mange andre, så Ingvild visste ikke engang alltid hva herr Wilsters roser het.

Senere flytter familien til Observatoriegaten.

Ingvild hadde laget sig en have i kroken av gården deres under soveværelsesvinduet. Det var deilig her – gården var ikke brolagt, og sol var der hele dagen næsten. Og da hun som våren opdaget at der kom op nogen degenererte små tulipaner under de gamle trærne på tomten, kunde hun ikke bare sig, hun tok dem med rot og spadde op et bed til dem under soveværelsesvinduet. Moren stod og så ned på henne og gav råd: «Du må grave dypere, barn. Men jeg tror ikke du får dem til, joden er visst for dårlig.»

Den så ikke rar ut, der var sant. Men så fant hun på å bære bøtter med muld hjem fra et sted under trærne på tomten. Underveis hjem kunne hun undertiden se sitt snitt til å vippe en hestelort op i bøtten sin, når ingen i gaten så det. Tulipanene gustnet og døde uten å ha sprunget ut, men et lite almetre som hun hadde plantet midt i bedet, kom sig fint. Da begynte hun å ta med sig planter med rot fra krattene omkring Gaustadbekken, når hun og Klara var på turer dit. Konvallene blev det ingen stas med, men blåveisen satte nye blader da den var avblomstret, og de røde stjernesmellene trivdes. Næste år blev nok hagen enda penere, forsikret hun moren. Moren svarte ingenting. Men nogen dager efter, da hun hadde vært på torget, gav hun Ingvild en pakke med planter, balsaminer og stemorsblomster og en heliotrop.

Fra «Etapper» (Dikken Zwilgmeyer, 1929, s. 119):

Det er jo saa, at sjelden lærer man som voksen en følelse at kjende, der ikke alt i barndommen har bevæget ens sind.

Hagen her på Bjerkebæk var under Sigrid Undsets tid hele tiden meget frodig og velstelt, og på trettitallet var den på sitt mest praktfulle.

Sigrid Undset var levende interessert i alt som hadde med hage å gjøre, og boksamlingen hennes inneholder svært mange ulike bøker og verker om botanikk og hagestell. Hun hadde en aktiv interesse som gjenspeiler seg i elegante løsninger som fjellhagen øst for huset og muren nede i hagen – muren som kun er et dekorativt element uten annen oppgave enn kanskje å være en skillevegg i hagen, dekket med krypende planter.

Det ble ikke tegnet noen hageplan for hagen på Sigrid Undsets tid, men det er tydelig at hun har hatt en overordnet idé med det hun har gjort. Det kan man se på hvordan helheten er bygd opp. Røssum er det første huset som ble satt opp. Det ble bygd i 1918, flyttet hit fra gården Røssum i Kvam. Hun leide huset her fra 1919, og kjøpte det i 1921. I 1923 kjøpte hun et hus fra gården Dalseg i Sør-Fron, dette huset er opprinnelig fra begynnelsen av 1700-tallet. Da fikk tunet, når man inkluderer gjestestua som ble bygd om fra uthus til gjestestue i 1921, et preg av middelalderisk inntun over seg. Dermed ligger hagens utforming i brytningspunktet mellom flere ting; samtidens moderne hagestil og Sigrid Undsets egne ideer. Dette gir hagen en helt egen karakter, og i tillegg til at tidsånden har hatt innvirkning

på utformingen er Sigrid Undsets personlige smak og stilbevissthet kommet til uttrykk i helheten. Her er også inspirasjon fra Arts & Crafts-bevegelsen og Gertrude Jekylls frodige staudebed.

Gertrude Jekyll 1843-1932 var hagedesigner som tegnet over 400 hager i Europa og USA. Hun skrev hagebøker og mer enn 100 artikler i hagemagasinene Country Life, The Garden og flere andre. Hun var en del av Arts & Crafts-bevegelsen, hvis fremste særpreg var det originale håndverket, det opprinnelige. Hun lagde frodige staudebed hvor farger, bladfasonger og plantestørrelser spilte sammen som en stor helhet i et blomstrende, nærmest impresjonistisk uttrykk.

Bedet som ligger foran plankegjerdet (Sigrid Undset fikk satt opp dette plankegjerdet for å skjerme for innsyn fra nysgjerrige «glanere») hadde en slik karakter og er blitt bygd opp igjen etter denne tankegangen (Arts & Crafts), med mange sorter som spiller mot hverandre i bladfasong, bladfarge, blomsterfarge og størrelse.

I det store blomsterbedet er det overflod av planter. Bare noen av blomstene har overlevd fra Sigrid Undsets tid, som for eksempel hundetann og lungeurt.

På tunet foran huset

Husene er plassert slik at de danner et inntun som leder tankene hen til middelalderens gårdstun. Denne tenkemåten er i samspill med den hagestilen som preger hagen, nemlig nyformalismen, som gir Bjerkebæk sitt særpreg. Mange av staudene og urtene som ble brukt her var også gamle klosterplanter.

Barbra Ring skriver i Aftenposten 14. januar 1928, Sigrid Undset som Moder Jord:

Ved grensen mellom by og land står hennes hjem, Bjerkebæk, et av de få husene i byen som er i slekt med dalens og ikke utsprunget av privat villasmak. Det har sitt navn etter den lille bekken, som risler mellom store hengebjerker over tomten med blomster-, eple- og pærehave. Herfra har hun latt kjøre bort to tusen lass sten. Det er betegnende for Sigrid Undsets arbeidsmetoder, både som den geniale dikter, som mor og husmor og som byggmester. Ingenting er for brysomt, intet hinder for tungt til å ryddes unda, så hun kan komme tilstrekkelig dypt ned til det verdifulle, i menneskers sinn, i folkets historie, i landets jord.

- *Når jeg blir så gammel at jeg ikke synes jeg kan skrive bra bøker mer, skal jeg leve på epler og forfatterhonorarer og oversettelser av våre gamle sagaer, sier Sigrid Undset.*

Hun står på gårdsplassen, stor og stolt og vakker, og taler om haven med barn. Hun ligner en ung og frodig Moder Jord.

Sigrid Undsets brev til Anders i England 2. mai 1936:

Her er det blit vaar omsider, og en aldeles vidunderlig vaar. Alle løkplantene mine – krokus, sneklokker, perlestikker og scilla – har øket saan, at du er det vældige farveklatter overalt nedigjennem haven. Roserne mine blomstrer i stuerne, den vesle gule som er næsten så gammel som dig har mange blomster iaar, og «træet» dit er saa pent.

Et annet brev til Anders 26. mai 1936:

Saan som iaar har det aldrig vært med løkplanter, tette tepper av sneklokker og scilla, digre kranser av perlestikker – og nu blomstrer pinseliljerne nedover hele hagegangen, kirsebærtrærne staar som hele skyer, heggen er i fuldt flor (den vesle heggen ved peisestuedæren saa nydelig, en eneste kjempebukett). Løitnantshjerterne har begyndt, de blaa iris viser knopp – og enda er vi bare i slutten av mai.

I tillegg til en stor kjærlighet for alle slags vekster, var Sigrid Undset også svært glad i fugler. Hun hadde fuglebrett under mange av vinduene.

Nytt brev til Anders, 14. desember 1937:

Hundrevis av fugl omkring huset her som slaass om plassen paa spisebrettene, og dompap i syrinene, de liker de beske frøene av syrin som ingen andre fugler tar.

Ved flaggstangen

Bjørka her ble plantet i 1925. Heggen ble plantet inn tidlig på 1930-tallet. Den blåste ned i 1985, men ved hjelp av et rotskudd fikk den leve videre, slik at denne er en direkte etterkommer etter den opprinnelige heggen.

Her på Bjerkebæk er det mange roser og busker, både nye og gamle. De største rosene langs hagegangen er plantet på 1920-tallet. Sigrid Undsets yndlingsrose var Louise Odier. Snøbær omkring flaggstangen, syrinen foran Dalseg og kaprifolen ved hagemuren er fra begynnelsen av 1930-tallet.

Sigrid Undset 20. juni 1936:

Her er vidunderlig nu – i dag kom de mørkerøde nyperoserne ut og forresten saa har det blomstret inde og ute.

Det ble tidlig laget gruslagt hagegang, den var ferdig allerede i 1924. Oppmuringen nedenfor husene ble laget etter at hun kjøpte Bjerkebæk, og er å finne på fotografier fra omkring 1924. Hagemuren var ferdig i 1928.

Fra «Min venn Sigrid Undset» av Nini Roll Anker, 1946:

Jeg læser med hjertelig misunnelse havekronikkene dine i Tidens Tegn. Jeg synes det må være det deiligste – det næstdeiligste, nei det tredje deiligste at kunde grave et lite trær ned i jorden etsteds og så med nogen grund formode at en selv skal få se det vokse sig større.

Grusgangen

Fra «Splinten av trollspeilet» av Sigrid Undset, 1917:

Jeg synes mitt eget hjerte er som de richmondrosene jeg ikke torde kjøpe og feste utenpå mig. Men jeg bærer en inne i brystet – hemmelig for alle mennesker uten den eneste som har sett mitt hjerte. Det er som en rose nu – med vidt utstakte, røde blader og en liten gyllen sol midt i. Lykken er det, det lille, stille, gygne punkt, det sitter innerst i mitt utsprungne hjerte, som livsorganet sitter innerst, mit i blomsten.

Fra «Jenny» av Sigrid Undset, 1911:

Fordi hun var som hun var, hadde allting hendt. Hennes sinn måtte svaie og bøye seg villsomt for et pust en dag, fordi det hadde vokst iværet så rankt og spedt. Og han selv hadde trodd hun kunne vokse som et tre vokser, og han hadde ikke forstått, hun grodde bare som en blomst, en skjør og saftfull stengel, der higer i været for å få sol og få slå ut i blomst med alle sine tunge, lengselsfulle knopper. Bare en liten pike hadde hun været, hu og. Og det skulle være den evige sorg i hans sinn at han ikke hadde sett det før det var for sent.

For hun kunne ikke rette seg igjen, når hun engang var blitt knekket. Hun var liksom en liljebloomst, og de kan ikke skyte fra roten igjen hvis den første stengelen blev brutt. Intet var der i hennes vesen av smidighet og frodig. Men slik hun var, elsket han henne.

Ved nedre bjørk

Sigrid Undset var også glad i å dyrke spiselige vekster, og hun hadde både grønnsakshage, frukthage og urtehage – hvor det som ble dyrket fram ofte ble brukt i matlagingen. I urtehagen vokste krydderurter i sirlige bed – salvie, isop, estragon, kjørvel og røllik, i tillegg til vælsk-bønner.

Brev fra Sigrid Undset til den svenske forfatteren Gustaf af Geijerstam, 4. februar 1923:

Saa har jeg i sommer latt bryte opp jord og avlet poteter paa den biten som ble færdigryddet tidsnok. Der blev en gudsvelsignelse ut av mit første forsøk paa landbruk – og da min familie i byen paastod at det ikke lønnet sig at sende ind, saa billige som potetene var i høst og ingen vil ha poteter i presang av mig og ingen kjøper, saa staar fremdeles hele husholdningkjælderer min fuld av poteter i tønne og kasser, endda vi spiser alt vi orker – for av mine egne hjemmeavlede poteter vil jeg ikke at en skal gaa til spilde. Til vaaren skal jeg faa plantet frukttrær og busker – og saa faar jeg haabe at jeg har selvkritikk nok til at se det selv, naar jeg ikke mer kan skrive godt og at trærne til den tid er fremvoksne saapas, at jeg kan sitte paa torvet paa Lillehammer onsdag og lørdag og sælge frugt og grønsager om somrene. Det glæder jeg mig saan til!

Fra «Lykkelige dager» av Sigrid Undset, 1947:

I april begynner sneen å gå unda for alvor nede i dalen. Større og større blir flekken av vissen gressvold som dukket frem i skrenten mot kjøkkenhaven. (Ski)hoppene fra julen ligger igjen som to små gråskitne klatter midt på. Mor plukker opp votter og luer og skjerf som dukker frem overalt hvor sneen smelter når hun går tur i haven for å se efter om sneklokker og dagliljer begynner å spire.

Anders følger med henne på disse turene, - han er glad i blomster og glad i haven deres bare han får slippe å ha noe bryderi med den. Men det er alltid Anders som bringer Mor den første leirfivel som slår ut soløiet sitt i en grøftekant og de første hvitveisknopper fra bjerkelunden på den andre siden av bekken.

Mer fra «Lykkelige dager»:

Bekken som går gjennom haven til Mor, blir bare litt mer lavmælt utpå morgensiden, og det klinger sølvfint i den av nysis som bryter sammen så fort den danner sig. Hundene styrter ned og slurper i sig sølevannet med det samme de blir sluppet ut om morgenen, farer rundt elleville, raser ned til under den store bjerken nederst i haven og skjeller ut skjærefamilien som bor der, og skjærene gir svar på tiltale.

Og en dag er det hundrevis av bokfinkhanner på de bare flekkene i haven. Det er alltid en masse av dem som stanser i Mors have for å vente på fruene sine.

Stopp i skogen

Skogen var opprinnelig et hestebeite, og det var mye lysere og luftigere da Sigrid Undset kjøpte Bjerkebæk i 1921. Det finnes mange sorter trær her – bjørk, lønn, svartor, alm, selje, hegg, rogn og hyll. På grunn av det tette bladverket av trærne er det lite vegetasjon mellom stammene. Vilde blomster som vokser her er hvitveis, blåveis og treblad, i tillegg til syre. Felter med forvillede stauder finnes også. Langt inne i skogen er et område med *Bergenia*, og ved siden av stien her vokser lungeurt.

Avslutning ved publikumsbygget

Jeg vil avslutte med å lese et utdrag fra Sigrid Undsets essay «Guds skjønne døtre», som hun skrev mens hun var i eksil i USA under andre verdenskrig. Guds skjønne døtre er også navnet på publikumsbygget.

Da Gud hadde satt Adam og Eva inn i den skjønne nye verden og hadde gitt dem all denne herlighet til odal og eie, - Paradisets grønne have med blomster og trær, dyr og flyvende fe, - så kalte han til seg fire guddommelige møer som skulde følge Adam og vokte på ham. De het Sannhet, Fredsommelighet, Rettferdighet og Miskunn.

Takk for at dere deltok på denne poetiske hagevandringen!